

OSVRTI

POGLED ISPRIJEKA
NA ŠKOLSKI RJEČNIK

Matea Birtić, Goranka Blagus
Bartolec, Lana Hudeček i dr.: Školski
rječnik hrvatskoga jezika, Institut za
hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska
knjiga, Zagreb, 2012.

Novi Školski rječnik hrvatskoga jezika koji je objavio Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje sa Školskom knjigom hvale je vrijedan, aktualan rječnik, pisan na suvremni leksikografski način. Rječnik se pojavio u pravo vrijeme i može postati putokazom u hrvatskoj leksikografiji za školske rječnike srednje veličine prije svega stoga što u preglednom ustroju kratko daje mnogobrojne obavijesti s područja leksika i gramatike. Uočljivi sinonimi, antonimi te primjeri u obliku sveza riječi stručno su prikazani. Jedna od očekivanih odlika rječnika svakako su nove natuknice i velik broj dobro obrađenih frazema. Svi se možemo složiti s ocjenom Radoslava Katičića u Proslavu rječnika, naime da je rječnik valjano postavljen, pomno izrađen, doista normativan: „Valjano postavljen i pomno izrađen priručni rječnik, rječnik doista normativan, nezaoobilazna je pretpostavka svakoj ozbiljnijoj jezičnoj naobrazbi i odnjegovanoj jezičnoj kulturi.“

Ako ga usporedimo s jednojezičnim rječnicima koji su izišli početkom ovoga tisućljeća, on je nešto skromniji po informacijama u objasnidbenom dijelu leksikografskih članaka. Cjelokupno gledano, rječnik je složen u tradicionalnoj leksikografskoj makrostrukturi i mikrostrukturi, obuhvaća aktivni leksik hrvatskoga jezika. U nj je ušao znatan broj novih riječi koje drugi, veći jednojezični rječnici ne navode: *blog*,

e-adresa, hakerica, obrojčiti, pogađaljka, pokrata, poslužnik, prvostupnik, tražilica, unakrižno, žiličav...

Budući da svi rječnici kaskaju za jezičnom stvarnošću, kodificiraju novonastali leksik sa zakašnjenjem, razumljivo je da ni ovaj rječnik nije mogao obuhvatiti mnoge nove riječi i nove izraze. Za nove riječi koje se pojave potrebno je neko vrijeme da se „uhodaju“ i prihvate, zato nas ne iznenađuje što u rječniku, primjerice, ne nalazimo natuknice: *blogirati, e-knjiga, e-poruka (elektronička poruka), jednojezičnik, kakvoćni, međumrežje, pojačajnik, posljelog, višerječnica, vjetroelektrana, uguglati, zatipak*.

Neke riječi nisu našle mjesta u rječniku jer su ih autori svjesno izostavili, a neke su im promakle iz nama nepoznata razloga. Zašto neke riječi iz teksta u uvodnom dijelu rječnika (str. VII – XXII) nisu ušle u abecedarij možemo samo naslućivati. Riječ *čestota* (iz Proslava) nije ušla u abecedarij vjerojatno stoga što ju novi veći rječnici ili nemaju (Šonje i Ladan) ili ju upućuju na riječ *čestoća*. Riječ *čestoća* ovaj školski rječnik drži normom te ju u popisu riječi poredanih abecednim slijedom navodi bez sinonima. (Ne navodi se ni pridjev *čestotni* iako imamo *čestotni rječnik*). Teže je nagađati zašto riječ *oprimjeriti*, koja se nekoliko puta pojavljuje kao pojavnica u uvodnom dijelu rječnika *oprimjeruju* (str. XV i str. XVII), nije ušla u abecedarij kao natuknica.

Veći je propust, moglo bi se reći, izostavljanje nekih rječničkih natuknica koje smo očekivali i koje bi trebale ući u svaki novi školski rječnik: *žabica, žablji, žalobni, ženidbeni, žetelački, žetveni, žitni, životariti, žmigati, žmikati, žučljiv, žuđen, žuljiti, žuhak (žuk)*. Uz *dar* i *poklon* moglo se u rječnik upisati i *uzdarje*. Potražimo li natuknice *skrbiti*

ili *žalovati* ni njih ne ćemo naći. Nalazimo ih, začudo, samo kao povratne glagole. Šonje i Ladan pod natuknicom *skrbiti* daju nam informaciju da je glagol *skrbiti* dvovalentan: *skrbiti za štitenika, skrbiti za djecu* (Šonje); *skrbiti o nemoćnoj osobi, skrbiti o svojoj imovini* (Ladan). To potvrđuju i mnogobrojne sveze: *skrbiti o djeci, skrbiti o zaštiti šumskoga ekosustava, skrbiti o životu i zdravlju djeteta, skrbiti za život i razvoj djece, skrbiti za prognanike*. Citirat ću i aktualnu uporabu toga glagola iz prošlogodišnjega prosinačkog broja Jezika: „Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika bilo je legitimirano stručno tijelo pri Vladi Republike Hrvatske, pri njezinu Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa. Osnovao ga je 14. travnja 2005. ministar Dragan Primorac i dao mu zadatak da *skrbi* o hrvatskome standardnom jeziku (Jezik, god. 59., br. 5., str. 161.). Potvrde za *skrbiti se* rijetke su: *marno se skrbiti o čistoći jezika, skrbiti se o stručnom osposobljavanju svojih zaposlenika*. Valja reći da Ladan *skrbiti se* upućuje na *skrbiti*, a slično čini i Šonje.

Mnoge iznenađuje što Školski rječnik hrvatskoga jezika uvodi glagol *žalovati se* sa značenjem: “izraziti/izražavati žalost za pokojnikom“. Šonje (2000.) ima *žalovati* 1) za kim, 2) *žalovati* komu, a Ladan (2010., str. 1555.): 1 (neprijelazni nesvršeni glagol): „biti u koroti, u žalosti zbog nečije smrti“; 2 (neprijelazni svršeni i nesvršeni glagol), „izraziti, izražavati sućut“. Takvu uporabu pokazuju i suvremeni korpusi.

Na razini sveza riječi novi je rječnik obogatio hrvatsku leksikografiju prije svega leksikom današnjeg informacijskog društva: *daljinski upravljač, e-adresa, računalna mreža*. U nekim se slučajevima moglo dati primjerenije i češće sveze. Pod natuknicom **granični** umjesto *granični primjer* moglo se navesti tipičniji *granični prijelaz*, pod natuknicom **izvrgnuti** tipične su: *izvrgnuti*

/koga/ ruglu, izvrgnuti /koga/ podsmijehu, izvrgnuti /koga/ smijehu, izvrgnuti /koga/ poruzi, izvrgnuti /koga/ šikaniranjima, izvrgnut stalnim napadima, izvrgnut zlostavljanju, izvrgnuti se velikom riziku, izvrgnuti se opasnosti. Smijemo se zapitati je li trebalo uz rekciju */koga/ staviti* i */što/ jer* nalazimo i takve potvrde. To vrijedi i za njegov parnjak *izvrgavati* koji se često pojavljuje kao sintagma *izvrgavati se opasnosti*. Prema rječnicima (Šonje, Enciklopedijski rječnik) *izvrgnuti* i *izvrgavati* sinonimni su parnjaci samo u jednom značenju. O tome treba voditi računa svaki školski rječnik.

Za rječnik bilo koje vrste bitno je pokazati rekciju riječi i valenciju tj. dopune koje riječi na sebe vežu.

Frazeologija je dobro zastupljena u rječniku „srednje“ veličine kakav je rječnik o kojem govorimo. Problem temeljne frazeologije nikada ne će biti riješen bez ostatka, pa ne možemo ocijeniti koliko je temeljna frazeologija obuhvaćena. Ako pod jednom natuknicom *baba* ne nalazimo ni jedan frazem, a svi rječnici bilježe: *prošla baba s kolači(ma); za čije babe zdravlje* ne znači da je mnogo takvih slučajeva. Samo u posebnom osvrtu na sve frazeme moguće ja dati pravu sliku o frazeologiji koju nam pruža ovaj rječnik.

Poznato je da nije lako povući granicu između čvrstih, ustaljenih sveza i onih običnih, slobodnih – pa zato nije čudo što je u rječniku pod natuknicom **primjer** sveza riječi *školski primjer* označen kao frazem, a u autora drugih rječnika kao sintagmatski izraz. Međutim pod natuknicom je **školski** (pod 2.) *školski primjer* bez oznake. Sveze *školski primjer, školski zrakoplov, školski avion, školski metak* (posljednje tri sintagme rječnici ne navode) ipak se razlikuju od običnih *školsko dvorište, školska ograda, školska ploča, školska klupa* ili *školski rječnik*. Da se natuknice nisu mogle oprimje-

riti uvijek najprikladnijim primjerom razumljivo je, međutim kada je riječ o školskim rječnicima od velike je koristi upisati što je moguće bolji primjer.

Letimičan pogled u rječnik daje naslutiti da je leksik primjereno obuhvaćen. Neka su područja ipak mogla biti bolje zastupljena i iscrpnije obrađena, primjerice riječi automobilskog cestovnog prometa i jezikoslovno nazivlje. Osvrnut ću se na spomenute dvije skupine. Za korisnike rječnika je bitno da saznaju, primjerice, da postoje *prometni otok*, *pješački otok*, da se kaže *brisači vjetrobranskog stakla*, *brisač stražnjeg stakla*, *metlice brisača*, *metlica brisača stražnjeg stakla*, da uz *biciklistička staza* postoji i *biciklistički trak*, sintagmatski izrazi koji nisu sinonimni. Umjesto dugih komentara i obrazloženja navodim nekoliko riječi i sveza riječi s područja cestovnog prometa kojih u rječniku nema, a upotrebljavaju se i mogle bi ući u školske rječnike: *bljuzgavica*, *četverocikl*, *kosnik*, *tucanik*, *tračni*, *treptav* (*treptavo žuto svjetlo*, *treptava strjelica*), *kolnički* (*kolnički trak*, *kolnički zastor*), *mjerač* (*mjerač količine goriva*), *smjerokaz* (*smjerokazi s refleksnim pločicama*), *strugač* (*strugač za led*); sintagme u kojima su riječi *cesta*, *crta*, *svjetlo*: *brza cesta*, *cesta prvoga reda*, *cesta rezervirana za promet motornih vozila*, *cesta s jednosmjernim prometom*, *cesta s prednošću prolaska*, *zemljana cesta*, *dvostruka puna uzdužna crta*, *crta vodilja*, *crta zaustavljanja*, *razdjelna crta*, *široka isprekidana crta*; *duga svjetla*, *glavna svjetla*, *kratka svjetla*. Primjera ima napretek pa ćemo neke od njih (kao i natuknicu *napretek*) naći u drugom, proširenom izdanju rječnika.

Jezikoslovno nazivlje, na žalost, još uvijek nije sređeno ni u ovom rječniku. Propuštena je prilika da se jezikoslovno nazivlje u njemu priredi prema najnovijim jezikoslovnim spoznajama. Pritom mislim na sinonimni niz *konsonant*, *suglasnik*, *zat-*

vornik – za koji bih rekao, blago rečeno, da je upitan. Prije svega stoga što je naziv *zatvornik* u Hrvatskom školskom pravopisu (Babić, Ham, Moguš, 2005.), te Hrvatskom pravopisu (Babić, Moguš, 2011.) podvrsta šumnika. U Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta autori (Silić, Pranjković, 2007.: 11.) zatvorni (b, d, g, k, t, d) svrstavaju se pod šumnike, a ovi su podvrsta suglasnika. Naziv je *zatvornik* u stvari stavljen na staro mjesto, kao sinonim za tradicionalni internacionalizam *okluziv*. Rikard Simeon na desetak mjesta u svom Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva (1969.) govori o zatvornim suglasnicima, zatvornim konsonantima (okluzivima). O poteškoćama s nazivom *zatvornik* i o uvođenju *zapornika* izvješćuje N. Radović u osvrtu Uspješan udžbenik i ujedno novost među pravopisnim izdanjima: „U samome je novom Školskom pravopisu doneseno novo pravopisno-glasovno nazivlje, drukčije od onoga koje se do sada primjenjivalo u pravopisu Babić–Finka–Moguševu i u kroatističkim radovima koji su se slagali s njima. U njihovim starijim rječničkim izdanjima i drugdje nalazi se naziv *zatvornik* sa značenjem koje danas ima naziv *zapornik*: suprotan je *otvorniku* ili *vokalu*, što znači da *zapornik* podrazumijeva: *šumnike* (tj. *zatvornike* ili *eksplozive*, *tjesnačnike* ili *frikative* i *slivenike* ili *afrikate*) i *zvonačnike* ili *sonante*“. (Jezik, god. 52., br. 5., str. 199.) S pitanjem *zatvornik* ili *zapornik* susreću se M. Mihaljević i M. Horvat (usp. Rasprave IHJJ-a, 33., 2007.: 290./291.). U sređivanju jezikoslovnoga nazivlja autori su mnogo učinili, staro su zaobišli, a novo uvrstili koliko je to bilo moguće. Broj se novih naziva u rječniku mogao povećati da je bila ekscerpirana spomenuta Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka sveučilišta u kojoj nalazimo *samoznačnica*, *suznačnica*, *pojačajni konektor*, *kakvoćni pridjev*, *kvalitativni pridjev* i druge.

Promatramo li leksik po vrstama riječi, zapažamo da su glagoli najbolje obrađeni i, u pravilu, potkrijepljeni primjerima. Skromnije su prošli prilozi i pridjevi. Kada je riječ o gramatički zatvorenim skupovima, sustavno su i cjelovito prikazani. Od prijedloga ne nalazimo prijedloge *iskraj*, *ispreko* (*isprijeko*), (v. Babić, Moguš, Hrvatski pravopis, 2011.: 215./216.). Moglo se uvrstiti prijedlog *onkraj* koji nije posve zastario, jer se rabi ne samo u frazemu *onkraj [zatvorske] brave*. Prilozi *iskosa*, *isprijeka* i *ispoprijeka* nisu nepoznati pa će ih novo izdanje školskog rječnika sigurno imati. Spomenuti prilozi dolaze i kao sastavnice frazema (*pogledati /koga/ iskosa*). Trebalo bi se držati načela

da riječi koje tvore neki frazem pripadaju temeljnom leksiku i ulaze kao natuknice u svaki rječnik.

Previdi i propusti popratna su, normalna pojava u leksikografskim djelima stoga iznesene primjedbe nisu kritika provedenog odabira riječi kojim je bitno obuhvaćeno.

Zaključno se može reći da su ciljevi koje su si autori i suradnici rječnika postavili ostvareni u cijelosti. Mnogi ćemo posezati za tim rječnikom i zagledati u rječničke članke da nađemo što je dobro i ono što je bolje. Dokle god se ne pojavi novi, veći rječnik ovaj školski ostaje nezaobilaznim pomagalom, jer je normativan i jer u malome ima rječnik, gramatiku i pravopis.

Stefan Rittgasser

IZVORNA LJEPOTA ORGANSKIH GOVORA

Mira Menac-Mihalić, Anita Celinić:
Ozvučena čitanka iz hrvatske
dijalektologije, Knjigra,
Zagreb, 2012.

zvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije knjiga je koja je zamišljena multimedijalno pa se, da tako kažemo, tom čarobnom šumom riječi putuje tekstem i živim ljudskim glasom. To je knjiga koja se čita i sluša jer sadržava zbirku tekstova i pripadajući nosač zvuka. Tekstovni se dio nadopunjuje zvučnom dimenzijom u čemu se svemu isprepleću govori svih naših narječja i dijalekata stvarajući sliku naše jezične složenosti. Zastupljeno je u njoj 40 reprezentativnih organskih govora i njezina je vrijednost i kvaliteta neupitna. Taj se udžbenik kao cjelina ne može usporediti ni s jednim djelom sličnoga sadržaja jer ga jed-

nostavno nema. Prvo je to djelo takve vrste u Hrvatskoj (a i šire). Zbog toga se autorice u rješavanju mnogih pitanja nisu imale na što osloniti u dosadašnjoj praksi pa su rješenja i pristupe morale iz temelja donositi same.

Do sada je bilo zapisa organskih govora u pojedinačnim djelima njihovih autora, i to pretežno pisanih, dok je zvučnih zapisa bilo neusporedivo manje. Osim pojedinačnih pisanih zapisa jednoga govora, u hrvatskom jeziku postoji tek jedna zbirka ogledā govora sa širega područja, i to čakavskoga. To je Čakavska čitanka Petra Šimunovića. Ogleđi govora iz različitih hrvatskih dijalekata nalaze se i u monografijama Josipa Lisca o štokavskom i čakavskom narječju. Svi dosadašnji zapisi objavljeni su u pisanom obliku što znači da, čak i kada su transkribirani dijalektološki vrlo precizno, njihov čitatelj ne može imati potpunu sliku dotičnoga govora jer u pismu ostaju nezabilježena govorna obilježja kao što je način govora, tempo, izrazitost artikulacije pa i precizna fizionomija